

חברה שוויונית בסגנון יהודי

פרשת במדבר נקראת בדרך כלל בשבת שלפני שבועות, זמן מתן תורתנו, מועד מעמד הר סיני. חכמינו הניחו שדבר אינו מקרי, וחיפשו קשר בין השניים.

לא קל למצוא קשר כזה. הפרשה אינה נוגעת כלל למתן תורה. היא עוסקת במפקד בני ישראל. גם מקום התרחשותה של הפרשה, או ליתר דיוק דרך ציונו בתורה, אינו מקל עם מצרפי הצירופים. כפי שמוכרז במילותיה הראשונות של הפרשה, אנו נמצאים "במדבר סיני", באופן כללי, לא בהר סיני הנקודתי. בני ישראל אומנם חונים בקרבת הר סיני, אך הם עומדים להתחיל בחלק השני של מסעם, מהר סיני לארץ ישראל.

ובכל זאת הצליחו חכמי המדרש למצוא קשר – וזהו קשר

מפתיע:

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי". למה במדבר סיני? מכאן שנו חכמים, בג' דברים ניתנה התורה: באש ובמים ובמדבר. באש מנין? "וְהָרַסְנוּ עֵשֶׂן כְּלוֹ אִמְפְּנֵי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו ה' בְּאֵשׁ" (שמות יט, יח). ובמים מנין? שנאמר "וְהוֹרֵגְךָ מִשְׁעִיר, בְּצַעֲדֶךָ מִשְׁדֵּה אָדָם,

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

אֲרֵץ רְעֵשָׁה] גַּם שָׁמַיִם נִטְפוּ גַם עֲבִימִם נִטְפוּ מִיָּם" (שופטים ה, ד). ובמדבר מנין? "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי". ולמה ניתנה בג' דברים הללו? אלא, מה אלו חנם לכל באי העולם, כך דברי תורה חנם הם, שנאמר "הוֹי כָּל צִמָּא לָכוּ לְמִים וְאֲשֶׁר אֵין לוֹ כֶּסֶף לָכוּ שִׁבְרוּ וְאָכְלוּ" (ישעיהו נה, א).¹

המדרש נוטל שלוש מילים שנקשרו במעמד הר סיני – אש (שבערה על ההר לפני ההתגלות), מים (על פי שירת דבורה) ומדבר (כאמור בתחילת פרשתנו, וכן בשמות יט, א-ב), וקושר ביניהם שכן כולם "חינם לכל באי העולם".

רוכנו לא היינו חושבים שזה הקשר בין האש, המים והמדבר לבין התורה. על מה היינו חושבים? אולי על כך: האש נקשרת בחום, בלהט, באנרגיה. המים קשורים בהרוויית צימאון ובהצמחה. המדבר הוא המרחב שבין לבין: לא נקודת מוצא ולא יעד, אלא המרווח שביניהם שדרושים בו סימני־דרך וחוש כיוון. שלושתם יכולים, משום כך, לשמש מטפורה לתורה. התורה מחממת וממריצה כאש. היא מרווה צמאים כמים. היא נותנת כיוון לתועה במדבר החיים. אך לא זוהי גישתו של המדרש. החכמים המצוטטים בו חשבו על דבר אחר: על כך ששלושתם ניתנים חינם לכול.

נשתהה עוד רגע בהשוואת התורה למדבר, כי היא לב ענייננו הפעם. אפשר היה למצוא עוד אנלוגיות משכנעות בין השניים. המדבר הוא מרחב שקט, שאפשר לשמוע בו את קול האלוהים. המדבר מרוחק מהסחות הדעת של הערים והכרכים, השדות והחוות, ואדם יכול להתרכז בו בשכינת ה'. במדבר גם

מבין אדם כמה הוא פגיע: הוא מרגיש כטלה ללא רועה. ועוד, במדבר קל ללכת לאיבוד, ונדרש בו איזה גוגל-מפות רוחני. במדבר מרגיש אדם בבדידותו וכמה לכוון עליון שמעבר לו. ולבסוף, בעברית מדבר בא מן השורש דכ"ר, והתורה הלוא היא דבר ה' ודיבורו. אך חכמים לא בחרו אף לא אחת מכל האפשרויות הללו. מדוע?

חכמים הבינו כי דבר עקרוני מאוד נולד בהר סיני, דבר שהחיים היהודיים עומדים בסימנו מאז ולתמיד. זוהי הדמוקרטיזציה של הידע. האוריינות וידיעת החוק, כך חידשה התורה, לא יישארו עוד נחלתה הבלעדית של אליטה כוהנית. לראשונה בהיסטוריה לכל אחד תהיה גישה לידע, לחינוך ולקריאה-זכותיה. "תורה צוה לנו משה – מורה קהלת יעקב" (דברים לג, ד): התורה היא מורשתה של קהילת-יעקב כולה, לא של קבוצה מועדפת בתוכה.

מעמד הר סיני מסמל זאת. זוהי הפעם היחידה בהיסטוריה שהאל התגלה בעצמו לא רק לנביא אלא לעם שלם – אשר, מצידו, אישר שלוש פעמים את נכונותו לקבל על עצמו את המצוות ואת הברית. במצווה האחת-לפני-האחרונה שמושה מלמד את העם, מצוות הקהל, מודגש כי העם כולו, אנשים נשים וטף, מחויב להכיר את התורה:

מִקֵּץ שִׁבְעֵי שָׁנִים, בְּמַעַד שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה בְּחַג הַסֻּכּוֹת, בָּבוֹא כָּל יִשְׂרָאֵל לְרֵאוֹת אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר, תִּקְרָא אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת נֶגֶד כָּל יִשְׂרָאֵל בְּאָזְנֵיהֶם. הִקְהַל אֶת הָעָם – הָאֲנָשִׁים וְהַנָּשִׁים וְהַטָּף וְגַרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ – לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלְמַעַן יִלְמְדוּ וַיִּרְאוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְשִׁמְרוּ לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי

הַתּוֹרָה הַזֹּאת. וּבְנִיחָם אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ יִשְׁמְעוּ וְלִמְדוּ לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ (דברים לא, י-ג).

הד לכך נמצא בפסוק מוכר בישעיהו (נד, יג), "וְכָל בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי ה' וְרַב שְׁלוֹם בְּנֵיךָ". דבר זה היה ונשאר המאפיין הייחודי של התורה כחוקתה הכתובה של עם ישראל כאומה בריבונות האל. בדרך כלל, בחוקות לאומיות רגילות, מצופה מכל אזרח שישמור על החוק, אך לא דווקא שיכיר את כתבי החוקים על בוריים. היהודים היו לאומה של משפטנים חוקתיים.

זוהי התפתחות היסטורית, ששנים רבות לאחר מעמד הר סיני היו בה עוד שני רגעי שיא. האחד, כאשר בימי שיבת ציון מגלות בבל, בראש השנה, הקהילו עזרא ונחמיה את העם בשער המים בירושלים, קראו באוזניו את התורה, ופיזרו בקהל לויים שיסבירו לשומעים את הנאמר ואת פירושו (נחמיה ח). זה היה רגע מכונן בתולדות ישראל: לא קרב מכריע, כי אם תוכנית ענק של חינוך מבוגרים. עזרא ונחמיה הבינו כי המערכה החשובה ביותר בהבטחת העתיד היהודי מתנהלת בשדה התרבות, לא בשדה הקרב. זו תוכנה פורצת דרך בקנה מידה היסטורי.

הרגע השני אירע במאה הראשונה לספירה, עת נוסדה מערכת החינוך-חובה-לכול הראשונה בעולם. הגמרא מתארת את התהליך ששיאו במפעלו של יהושע בן גמלא, הכוהן הגדול סמוך לפני חורבן בית שני:

זכור אותו האיש לטוב, ויהושע בן גמלא שמו, שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל. שבתחילה מי

שיש לו אב מלמדו תורה, מי שאין לו אב לא היה למד תורה... התקינו שיהו מושיבין מלמדי תינוקות... ככל פלך ופלך, ומכניסין אותן כבן ט"ז כבן י"ז, ומי שהיה רבו כועס עליו מבעיט בו ויצא. עד שבא יהושע בן גמלא ותיקן שיהו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ומכניסין אותן כבן שש כבן שבע.²

כאנגליה, גם בהיותה המעצמה המובילה בעולם, הונהג חינוך חובה חנם לכול רק בשנת 1870: איחור אלגנטי בן 1,800 שנה ביחס ליהודה. באותה תקופה בערך שבה פעל יהושע בן גמלא, במאה הראשונה לספירה, כבר כתב יוסף בן מתתיהו על היהודים:

בקרבנו אין אף איש אחד אשר לא יקל לו לספר את כל החוקים בעל פה מלפרש את שמו, כי כה הסכנו להגות בהם מראשית הגיענו לבינה עד אשר נעשו חרותים בלבבנו.³

עכשיו אנו יכולים להבין את הקשר שיצרו חכמינו בין המדבר לבין מתן תורה: היא הייתה פתוחה לכולם, והיא הייתה חנם. לא חסרון כיס ולא היוולדות למעמד נמוך יכלו לחסום את דרכו של אדם אל בית המדרש, אל הלימוד, ובעקבותיהם אל הוקרתה של הקהילה, אשר הלמדנות נחשבה בה לנעלה בהישגים. כדברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה:

בשלושה כתרים נכתרו ישראל: כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות. כתר כהונה – זכה בו אהרון... כתר מלכות – זכה בו דויד... כתר תורה – הרי הוא מונח ועומד ומוכן לכול... כל מי שירצה, יבוא וייטול.⁴

אני מאמין שזהו אחד מן הרעיונות העמוקים ביהדות: יהיה אשר יהיה הדבר שאתם רוצים ליצור בעולם, התחילו בחינוך. אם רצונך ליצור חברה צודקת וחומלת, התחילו בחינוך. אם רצונכם ליצור חברה המכבדת את כל בניה בשווה, דאגו שיהיה בה חינוך חנם ושווה לכול. זהו המסר שחז"ל מצאו בעובדה שפרשת במדבר נקראת לפני שבועות – החג המזכירנו כי כאשר נתן ה' לאבותינו את התורה, הוא נתן אותה לכל אחד מהם בשווה.

- 1 במדבר רבה א, ז.
- 2 בבא בתרא כא ע"א.
- 3 יוסף בן מתתיהו, קדמות היהודים (נגד אפיון), מיוונית: י"ג שמחוני, תל-אביב: מסדה, תשי"ט. מאמר שני, עמוד עד.
- 4 משנה תורה, הלכות תלמוד תורה ג, א.